

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ПРОВІДНИХ ЕЛЕМЕНТІВ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ (ІІІ, МОНІТОРИНГ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ: ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА)

Анотація. У статті розглянуто етапи і процедури комплексної рейтингової оцінки за складовими та інтегральним значенням регіонального людського розвитку адміністративних областей України. Визначено ознаки та послідовність комплексної оцінки: групування областей за головними компонентами розвитку; проведення кластерного аналізу стану та динаміки розвитку; розгляд рівня соціально-економічної безпеки регіону; розрахунок Індексу регіонального людського розвитку за цими ознаками. Обґрунтовано напрями використання комплексної рейтингової оцінки регіонального людського розвитку для моніторингу стану досягнення Цілей сталого розвитку на період до 2030 року.

Ключові слова: рейтингова оцінка, головні компоненти, кластерний аналіз, економічна безпека, регіональні диспропорції, стратегічні індикатори, моніторинг.

Summary. In the article the stages and processes of complex components for the rating and the integral value of the regional human development administrative regions of Ukraine. Identified features and consistency of integrated assessment: grouping of domains by main development components; conducting a cluster analysis of the state and dynamics of development; consideration of the level of socio-economic security of the region; the calculation of the Regional Human Development Index on these grounds. Grounded directions of use of complex rating estimation of regional human development for monitoring of the state of achievement of the goals of Sustainable Development for the period till 2030 are grounded.

Key words: grade, principal components, cluster analysis, economic security, regional disparities, strategic indicators, monitoring.

Актуальність теми дослідження. Концептуальні положення щодо розробки й узгодження Національної та Регіональних програм людського розвитку в адміністративних областях були наведені в Науково-практичному коментарі Бюджетного кодексу України ще у 2011 році. Ці програми розглядалися як провідні ланки державних цільових програм і комплексних планів соціально-економічного розвитку регіонів та як органічні складові державного та місцевих бюджетів [1, с. 12–27].

В 2011–2017 рр. оцінено передумови впровадження системи державного регулювання регіонального людського розвитку в адміністративних областях України та розроблено провідні елементи його механізму [2–6].

Були обґрунтовані й розкриті процеси формування механізму державного регулювання стій-

кого людського розвитку Хмельницької області в умовах бюджетно-фіскальної децентралізації і створення Об'єднаних територіальних громад (ОТГ) з повноваженнями міст обласного значення [7–8].

Натомість, в сучасних умовах локалізації на рівень адміністративних областей національних завдань Цілей сталого розвитку (ЦСР) на період до 2030 року існують потреби подальшої інституалізації такого провідного елементу механізму державного регулювання регіонального людського розвитку, як його моніторинг. Поряд з використанням традиційних розрахунків Індексу регіонального людського розвитку (ІРЛР) існує потреба забезпечення їх поглиблення завдяки впровадженню нових підходів до аналізу й оцінок відповідних складових.

© О. В. Шинкарьук, А. О. Сігайов, В. В. Столярова, 2018

Бібліографія ДСТУ:

Шинкарьук О. В. Інституалізація провідних елементів механізму державного регулювання регіонального людського розвитку (ІІІ, моніторинг людського розвитку: заключна частина) / О. В. Шинкарьук, А. О. Сігайов, В. В. Столярова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2018. — № 2 (42). — С. 73–84.

References (APA):

Shynkariuk, O. V., Sihaliov, A. O., Stoliarova, V. V. (2018). *Instytualizatsiia providnykh elementiv mekhanizmu derzhavnoho rehulivannia rehionalnoho liudskoho rozvytku (III, monitorynh liudskoho rozvytku: zakliuchna chastyna)* [Institutionalization of the leading elements of the governmental regulation for regional human development (III, monitoring of human development: the prisoner part)]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (42), 73–84 (in Ukr.).

Регламентация повноважень обласних державних адміністрацій (ОДА) при децентралізації влади повинна здійснюватись, виходячи з визначених регіональних завдань та заходів досягнення національних завдань ЦСР держави (2016–2030 рр.) на періоди до 2020, 2027 та 2030 років. Крім того, якщо в конкретній адміністративній області не виконані завдання з досягнення Цілей розвитку тисячоліття (ЦРТ, 2000–2015 рр.), то їх завершення має бути передбачено на період до 2020 року, з оцінками їхнього впливу на складові та в цілому ІРЛР. Тобто головним критерієм оцінки результативності та ефективності діяльності субрегіональних органів влади (обласних, районних та місцевих) повинен стати ІРЛР за його динамікою та структурою.

Постановка проблеми. Етапи та процедури комплексної рейтингової оцінки інтегрального регіонального людського розвитку полягають в досягненні таких групувань адміністративних областей за кластерами згідно з відповідними ознаками, які забезпечать більш об'єктивне зіставлення та розгляд їх життєдіяльності. Необхідно переходити від порівнянь показників соціально-економічного розвитку конкретних регіонів із середніми значеннями показників за усіма 24 адміністративними областями України до кластерного аналізу таких їх груп, які спроектовані та визначені згідно з вимогами економіко-статистичних положень NUTS-II, які діють в країнах-членах Європейського Союзу: 3,6–4,6 млн. осіб; площа території має становити 50,0–80,0 тис. кв. км.

Формування нової регіональної карти України згідно з вимогами керівних економіко-статистичних принципів ЄС повинно мати варіантний характер завдяки виконанню відповідних аналітичних і прогнозних розрахунків.

Т. Ковальчук, В. Черняк і В. Шевчук, як провідні розробники Всеукраїнського проекту «Наше Спільне Майбутнє» [9], після опрацювання варіантних моделей ще у 2009 році запропонували встановити Крайовий адміністративно-територіальний поділ України [10, с. 311, табл.1].

На переконання цих вчених, географічні межі пропонованих Країв мають певний зв'язок з

етнічним складом населення регіону, історичним шляхом заселення території, структурою виробничого потенціалу та міцністю внутрішньорегіональних зв'язків.

Але вони одночасно наголошували, що жодна з ознак не є визначальною. Потрібна ідея для усього населення, що має відбутися одночасно в усій державі як доленосна.

Такою ідеєю може стати ідея використання принципу Золотого перетину для визначення меж бюджетного федералізму з бюджетним централізмом в унітарній державі, якою є Україна [5; 8].

На початковому етапі практичної реалізації цієї ідеї впровадження бюджетної федералізації доцільно було б переведення усіх адміністративних областей одночасно, без встановлення для окремих з них особливого статусу.

На наступному етапі на умови бюджетної федералізації доречно було б перевести розглянуті територіальні краї, а на завершальному етапі — Об'єднані територіальні громади (ОТГ). Логіка бюджетної федералізації націлена на збереження територіальної цілісності України як унітарної держави.

Дворівневий бюджетний устрій (державний бюджет — місцеві бюджети Країв та ОТГ) повинен стати фінансовою основою нового адміністративно-територіального устрою нашої держави.

В. В. Микитенко з ДУ «Інститут природокористування та сталого розвитку НАН України», виходячи з вимог Угоди України з ЄС, запропонувала новий концепт формування та реалізації дії системи сучасних територіальних природно-господарських округів (ТПГО). Їхнє врахування у процесі розбудови нових територіально-адміністративних одиниць України призвано забезпечити:

— переформатування територіального простору України за 10-ма (наразі за 8-ма) ТПГО;

— формування достатніх організаційно-економічних, технологічних, природно-ресурсних, виробничо-господарських інформаційних умов для збереження еволюційної стійкості, збалансованості функціонування;

— підвищення рівня і якості життя населення України [11, с. 33].

Таблиця 1

Крайовий поділ України [10, с. 311]

№	Краї	Склад адміністративних областей
1	Карпатський	Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська
2	Поліський	Волинська, Рівненська, Житомирська
3	Подільський	Вінницька, Хмельницька, Тернопільська
4	Київський	Київська, Чернігівська, Черкаська
5	Слобожанський	Харківська, Сумська, Полтавська
6	Придніпровський	Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська
7	Причорноморський	Одеська, Херсонська, Миколаївська, Крим
8	Донецький	Донецька, Луганська

Одночасно з цим, задля розроблення комплексу підстратегій соціально-економічного розвитку на перспективу до 2030 року, перелік ТПГО розмежовано за двома типами — бінарної спрямованості та масштабної інваріантної спрямованості (табл. 2).

Таке розмежування передбачало врахування цілого комплексу системоутворювальних факторів і детермінант:

- рівень і якість життя населення;
- раціональність освоєння природно-ресурсного потенціалу;

Таблиця 2

Структура територіальних природно-господарських округів України [11, с. 34]

№	ТПГО	Тип ТПГО	Склад ТПГО
1	Івано-Франківський	Бінарної спрямованості ТГО	Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька і Тернопільська
2	Вінницький		Вінницька, Житомирська, Хмельницька
3	Черкаський		Черкаська, Кіровоградська, Полтавська
Тимчасово окуповані ТГО			
4	Кримський	Бінарний формат	АРК, м. Севастополь
5	Донецький		Донецька, Луганська
6	Київський	Масштабної інваріантної спрямованості	Київська, Чернігівська, м. Київ
7	Львівський		Львівська, Волинська, Рівненська
8	Одеський		Одеська, Миколаївська, Херсонська
9	Харківський		Харківська, Сумська
10	Дніпропетровський		Дніпропетровська, Запорізька

— рівень результативності регіонального управління;

- спрямованість і активність виробничо-господарської та зовнішньо-економічної діяльності;
- сприйнятливність до інноваційних зрушень [11, с. 34].

Проведення аналітичної оцінки соціальних стандартів і нормативів, а також галузевих норм надання соціальних послуг (насамперед, в сфері медицини, освіти і соціального захисту населення) в межах адміністративних районів і областей має бути повноваженнями районних та обласних державних адміністрацій.

Середні значення стандартів і нормативів, безумовно, будуть відрізнятися від середніх значень аналогічних показників по Україні в цілому. А тому регламентація їх min/max значень повинна відбуватись в межах обсягів місцевих фінансових ресурсів.

У зв'язку з цим розробці місцевих стандартів і нормативів повинен сприяти аналіз та оцінки складових і в цілому ІРЛР на рівні областей з поступовим розвитком бази національної статистики як за міськими і сільськими поселеннями, так і за ОТГ.

Метою статті є розкриття сутності та змісту основних етапів і процедур алгоритму комплексної рейтингової оцінки Індексу регіонального людського розвитку адміністративних областей України на підставі узагальнення методичних рекомендацій щодо їх здійснення за окремими локальними складовими.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи з положень системного підходу до проектування й запровадження моніторингу за складо-

вими «вхід, процес, випуск, результат», стратегічні індикатори регіонального людського розвитку доцільно поділити на чотири групи:

- вхідні індикатори, що характеризують ресурси та їх обсяги;
- індикатори процесу, що характеризують шлях, за яким здійснюються заходи з визначеними ресурсами;
- індикатори випуску, що характеризують фізичний обсяг товарів та послуг;
- індикатори результату, що характеризують очікувані зміни.

Побудовані на цих положеннях стратегічні індикатори людського розвитку Львівської області на період до 2020 року за Програмою «Якість життя», як еталонні орієнтири для решти областей України, наведені в табл. 3.

При цьому форму моніторингового звіту, відповідального за його підготовку та строки подання визначає Львівська ОДА відповідно до власних повноважень і організаційної структури [12, с. 55–67; 13, с. 23–29].

Доцільним є також використання досвіду Львівської області щодо визначення структури Програм Плану реалізації заходів на 2018–2020 рр. щодо виконання Регіональних стратегій розвитку адміністративних областей на період до 2020 року, розроблених і прийнятих у 2015 році.

Пропонується цю структуру Програм розвитку регіонів типізувати таким чином: Напрями Програми; Проектні ідеї; Масштаби впливу ідеї; Терміни виконання; Засоби реалізації; Орієнтовний фінансовий план; Умови і ризики; Основні ризики здійснення; Очікуванні результати; Показники-індикатори моніторингу.

Очікувані результати та показники проектних ідей Програми 2: «Якість життя» Плану заходів з реалізації у 2016–2018 роках Стратегії розвитку Львівської області на період до 2020 року

Показник	2016	2018	2020
Частка дітей, охоплених послугами дошкільних навчальних закладів, %	52	56	60
Чисельність дітей у ДНЗ на 100 місць, осіб	128	112	104
Споживання підприємствами теплокомуненерго області природного газу, млн. м ³	380,0	360,0	340,0
Споживання підприємствами теплокомуненерго та водопровідно-каналізаційного господарства електроенергії, тис. кВт/год.	206000	195700	186000
Відсоток домогосподарств, охоплених централізованим водопостачанням та водовідведенням	60	60,2	61,5
Частка випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які вступають у ВНЗ III–IV рівня (% від загальної кількості випускників)	66	68	68
Динаміка кількості лікарняних ліжок з розрахунку на 10 тис. населення	80,2	60,0	57,4
Коефіцієнт смертності населення у працездатному віці, на 1000 осіб населення працездатного віку	3,2	3,1	3,0
Кількість вперше виявлених захворювань на 1000 осіб населення	790,8	770,5	755,4
Кількість осіб, залучених до всіх видів спортивної та фізкультурно-оздоровчої роботи в області	380000	382000	385000
Кількість дітей, залучених до занять у дитячо-юнацьких спортивних школах, осіб	27000	27500	28000
Кількість проведених заходів у народних домах області, од.	32 400	32 700	32 900
Кількість відвідувачів музеїв, театрів, концертних установ, тис. осіб	2 300	2 600	2 800
Відсоток комп'ютеризації народних домів та бібліотек області, %	10	20	30
Кількість реконструйованих та новостворених закладів культури, од.	17	18	20
Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, тис. т	90	85	70
Викиди шкідливих речовин у атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення, тис. т	100	95	80
Питома частка утилізованих та перероблених відходів, тис. т	750	1000	1500

Рейтингові оцінки адміністративних областей України за ІРЛР доцільно доповнити рекомендаціями та пропозиціями завершеного авторами пошукового науково-методичного забезпечення механізму державного регулювання регіонального людського розвитку.

Логічна схема досягнення мети статті наведена на рис. 1.

Загальний алгоритм комплексної рейтингової оцінки складових та інтегрального значення ІРЛР реалізується у чотири етапи.

Перші три етапи комплексної рейтингової оцінки передбачають аналіз розвитку і ранжування адміністративних областей за відповідними ознаками:

— перший етап: за головними компонентами соціально-економічного розвитку областей;

— другий етап: за факторним аналізом соціально-економічного розвитку областей, які згруповані у відповідні кластери;

— третій етап: за станом соціально-економічної безпеки розвитку областей.

На четвертому етапі комплексної рейтингової оцінки людського розвитку адміністративних областей розрахунки складових та інтегрального

значення ІРЛР здійснюються за регіонами, які згруповані на перших трьох етапах. Саме цими процедурами забезпечується досягнення комплексності рейтингової оцінки людського розвитку адміністративних областей України як більш об'єктивної порівняно зі схемами їх здійснення, що використовуються зараз.

Розглянемо алгоритм комплексної оцінки (рис. 1) більш детально.

На першому етапі рейтингові оцінки областей України за ІРЛР проводиться групування адміністративних областей за 4-ма головними компонентами, запропонованими О. А. Рядно і О. В. Беркут [14, с. 63].

Першу головну компоненту формують три показники з найбільш позитивним факторним навантаженням: оборот роздрібною торгівлю; коефіцієнт зайнятості; середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, а також один показник зі значним негативним факторним навантаженням — частка населення із середньодушовим еквівалентним загальним доходом на місяць нижче прожиткового мінімуму.

До складу другої компоненти головної компоненти входять показники з позитивним наван-

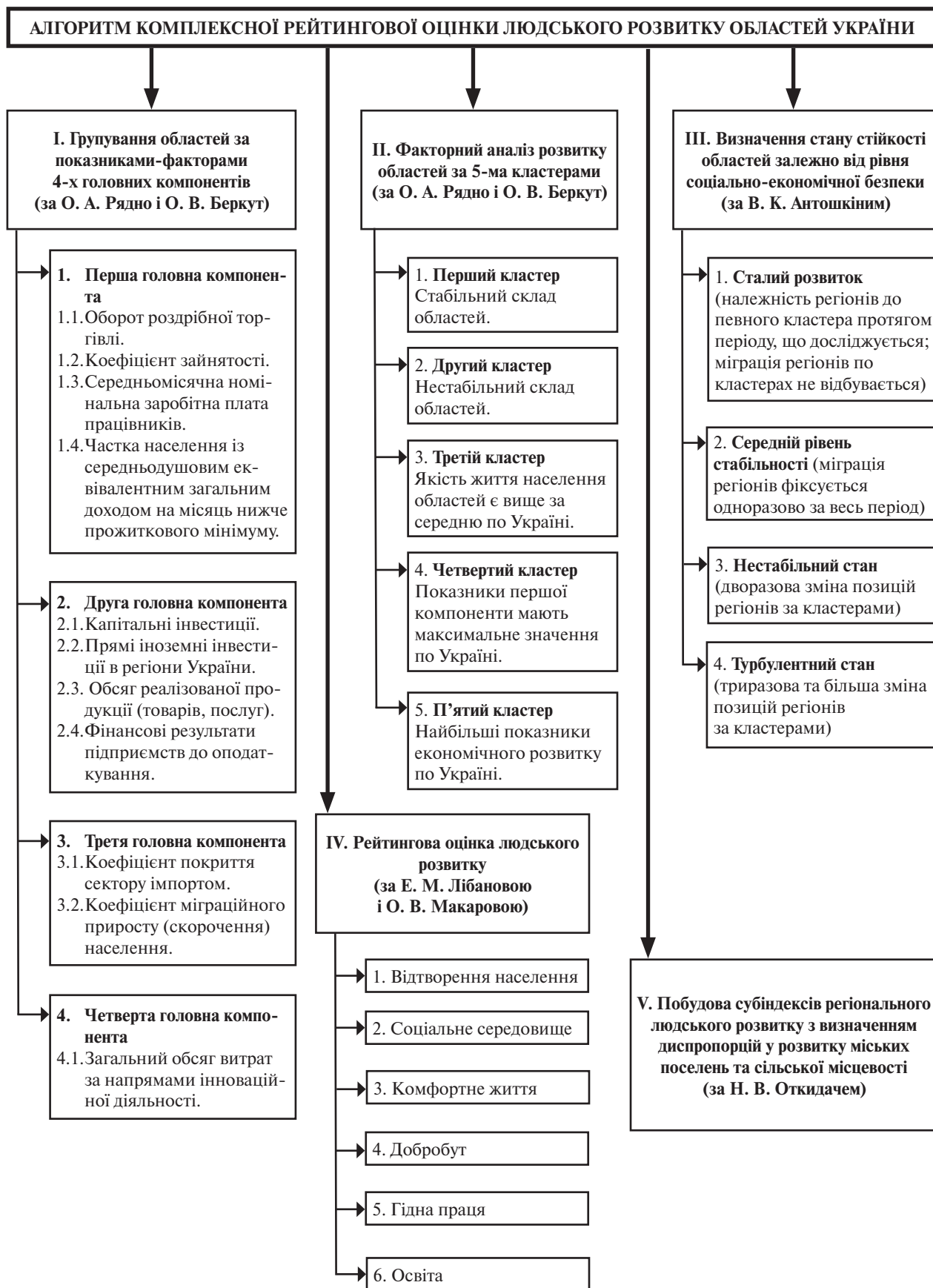

Рис. 1. Логічна схема етапів і процедур комплексної рейтингової оцінки ІРЛР

таженням: капітальні інвестиції; прямі іноземні інвестиції в регіони України; обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), фінансові результати підприємств до оподаткування.

Третю головну компоненту складають один показник з позитивним навантаженням — коефіцієнт покриття експорту імпортом та один показник з негативним навантаженням — коефіцієнт міграційного приросту (скорочення) населення.

Четверта головна компонента формується тільки одним показником з позитивним навантаженням — загальний обсяг витрат за напрямами інноваційної діяльності.

Надалі, на другому етапі комплексної рейтингової оцінки регіонального людського розвитку адміністративних областей за визначеними О. А. Рядно і О. В. Беркут показниками-факторами проводиться кластерний аналіз за всіма наборами даних, які О. А. Рядно і О. В. Беркут здійснили за кожним часовим зрізом окремо за 2009–2013 роки та одночасно для всіх п'яти років спостереження.

Результати кластеризації областей характеризуються таким чином.

Кластер 5 утворили Донецька та Луганська області, як найбільш стабільні. Перша головна компонента визначається високим значенням розвитку промисловості і рівня заробітної плати. Друга головна компонента має значення нижче середнього рівня по Україні.

Третя головна компонента (рівень розвитку зовнішньої торгівлі в грошовому еквіваленті) є найбільшою по Україні, що компенсує негативний вплив міграції в цих регіонах. Четверта головна компонента засвідчує значення «інноваційності» обох областей в цілому нижче від середнього рівня по Україні.

Кластер 4 містить Київську, Одеську та Харківську області.

За першою головною компонентною ці три області займають перші позиції по Україні: показники компоненти мають максимальні значення.

Друга головна компонента є середньою по Україні (перехід між кластерами — з 1-го до 2-го, а потім до 4-го у 2009–2010 рр. відбувся за рахунок збільшення обсягу прямих іноземних інвестицій).

Зменшення третьої головної компоненти було обумовлено зменшенням коефіцієнта покриття експортом імпорту з одночасним збільшенням коефіцієнта міграційного приросту (скорочення) населення. Має тенденцію до зменшення і четверта головна компонента — «інноваційність» є нижче від середнього рівня по Україні.

Кластер 3 утворили Дніпропетровська, Запорізька і Полтавська області. Значення першої головної компоненти є близьким до середньої по Україні, а значення другої головної компоненти є

найбільшим по Україні — за ефективністю роботи підприємств усі три області є лідерами по Україні. Високі значення третьої головної компоненти поступаються тільки кластеру 5, а значення четвертої головної компоненти є максимальним серед усіх кластерів. Якість життя населення цих областей є вище за середню по Україні.

Кластер 2 характеризується нестабільним складом, до якого входять області, які містяться в кластері 1: АР Крим, Вінницька, Волинська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Сумська, Черкаська, Чернігівська, Чернівецька (стабільно до кластеру 2 входить тільки Миколаївська область).

Кластер 1, навпаки, характеризується стабільним складом області протягом усього періоду дослідження (2009–2013 рр.). Це Житомирська, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька.

У цілому обидва останні кластери характеризуються найнижчими показниками економічного розвитку та якості життя населення порівняно з іншими кластерами.

Тобто на другому етапі комплексної рейтингової оцінки адміністративних областей України за ІРЛР доцільно їх здійснювати в межах кожного з розглянутих п'яти кластерів факторного аналізу за розглянутими компонентами.

На третьому етапі комплексної рейтингової оцінки ІРЛР адміністративних областей рекомендується проводити статистичну кластеризацію областей за рівнем соціально-економічної безпеки (СЕБ) за критеріями, запропонованими В. К. Антошкіним [15–17].

Перший статистичний кластер утворює група регіонів з високим рівнем СЕБ, який характеризується високими показниками своєї макроекономічної, соціальної та зовнішньоекономічної безпеки.

Такі регіони, завдяки територіальному розміщенню та акумулюванню великих обсягів трудових резервів, промислового та інвестиційно-інноваційного потенціалу, здатні створювати і мобілізувати значну долю загального обсягу фінансових ресурсів (шляхом оподаткування) та доданої вартості для задоволення власних потреб у адекватному обсязі своїх ресурсів.

Другий статистичний кластер складають області з низькими показниками своєї макроекономічної, соціальної та зовнішньоекономічної безпеки, оскільки значення їх складових є нижче від середнього рівня в цілому по Україні. Тобто це області з низьким рівнем соціально-економічної безпеки.

В. К. Антошкін вважає, що низький рівень соціально-економічної безпеки регіонів спричиняється зниженими показниками доходів на-

селення, спадом народжуваності, збільшеною кількістю пенсіонерів, які не здатні працювати та створювати додану вартість, що призводить до зменшення доходів місцевих бюджетів шляхом оподаткування.

У зв'язку з цим виникає потреба в додаткових коштах на підтримку промислових підприємств, забезпечення новими робочими місцями та залучення інвестиційних доходів.

Результати досліджень В. К. Антошкіна засвідчують наявність:

— по-перше, прямого взаємозв'язку між діючим потужним промисловим потенціалом і значними обсягами трудових ресурсів для забезпечення сталого рівня соціально-економічного рівня безпеки та здатності протистояти кризовим явищам в економіці;

— по-друге, зворотного зв'язку між низьким рівнем соціальної безпеки та економічним розвитком регіонів, що обумовлюється виявленням таких чинників дестимулювання, як високі значення економічно не активного населення й зростання рівня безробіття.

У сукупності це зменшує трудовий потенціал регіону і вказує на його нездатність забезпечення потреб розвитку власними силами.

На основі проведеного дослідження В. К. Антошкін запропонував визначення стану стійкості регіонів України залежно від рівня соціально-економічної безпеки [15, с. 70].

1. **Сталий розвиток** (належність регіонів до певного кластера протягом всього періоду з 2004 по 2013 рік; міграція регіонів по кластерам не відбувається) — Дніпропетровська, Донецька, Одеська, Харківська області, м. Київ, м. Севастополь, Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Рівенська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області (62 % в загальній кількості регіонів України).

2. **Середній рівень** стабільності (міграція регіонів фіксується одноразово за весь період) — Запорізька, Сумська, Херсонська, Кіровоградська області (14 % в загальній кількості регіонів України).

3. **Нестабільний стан** (дворазова зміна позицій регіонів за кластерами) — Луганська, Київська, Миколаївська, Полтавська області (14 % в загальній кількості регіонів України);

4. **Турбулентний стан** (триразова та більша зміна позицій регіонів за кластерами) — АРК Крим і Львівська область (7 % в загальній кількості регіонів України).

Міграція регіонів у кластерах з високим рівнем СЕБ до кластерів з низьким рівнем СЕБ включно після 2007 року була зумовлена різким спадом кількісних значень складових безпеки, а зворотній рух регіонів мав місце тільки після 2012

року. Тобто Україна ще не досягла рівня СЕБ регіонів докризового періоду 2007–2008 років.

У той же час, за результатами дослідження В. К. Антошкіна, встановлено, що 62 % регіонів України має стабільний стан стосовно рівня СЕБ та не підлягали кризовим явищам у періодах 2007–2008 рр. Зазначене доцільно враховувати під час проведення рейтингової оцінки адміністративних областей України за окремими складовими та інтегральним значенням ІРЛР.

На третьому етапі комплексної рейтингової оцінки регіонів за ІРЛР доцільно використовувати також комплекс показників оцінки стану екологічної, соціальної та економічної безпеки областей в системі корпоративного управління (бізнес, влада, громадкість), яку обґрунтували В. Ф. Столяров і С. В. Кукарцева (табл. 4) [18, с. 21].

В. Ф. Столяров і С. В. Кукарцева вважають за необхідне і доцільне перехід до корпоративного управління безпекою регіону, що передбачає досягнення соціальної узгодженості та збалансованості інтересів місцевої влади, бізнесу й організованої громадськості.

За таких умов стає можливим визначення еколого-, соціально-, економікоєфективних масштабів господарської діяльності на території в межах екологічної (11 показників), соціальної (9 показників без індикаторів соціальних хвороб даної місцевості) та економічної (13 показників) безпеки регіону.

При цьому інтегровані індикатори-показники екологічної, соціальної та економічної безпеки регіону, з одного боку, розраховуються у процентах, грн., роках та в оцінках на 100 тис. населення, а з іншого, — нормуються, як правило, у процентах до валової доданої вартості території (див. табл. 4).

Тобто в процесах моніторингу регіонального людського розвитку на рівні адміністративних областей першочергової уваги потребують проблемні питання контролю і аналізу індикаторів екологічної безпеки, соціальної безпеки та економічної безпеки.

У зв'язку з цим до повноважень обласних державних адміністрацій має бути віднесено визначення порогових значень цих індикаторів і забезпечення на їх основі соціальних стандартів життя населення підвідомчої території незалежно від їх місця розташування відносно до обласного та районного центрів.

Докорінний перегляд критерію визначення індикаторів економічної безпеки на регіональному рівні (як своєрідного каркасу національної безпеки, що забезпечує стійкість держави) в контексті удосконалення обліку, аналізу та управління зовнішньоекономічною діяльністю (ЗЕД) пропонує здійснити М. М. Олексієнко. Він, як

Система показників корпоративного управління безпекою регіону

№ п/п	Показники	Одиниці виміру
Екологічна безпека регіону		
1.	Загальні витрати на охорону природного середовища	грн.
2.	Загальні витрати на контроль та зменшення промислового забруднення	грн.
3.	Загальні витрати на підтримку екологічного стану людських поселень:	грн.
3.1.	витрати на утилізацію та переробку побутових відходів	грн.
3.2.	витрати на водоочищення стічних вод	грн.
3.3.	витрати на зменшення шуму	грн.
3.4.	витрати на очистку атмосферного повітря, у т. ч. від забруднення промисловістю та автотранспортом	грн.
3.5.	витрати на водоочищення питної води	грн.
3.6.	витрати на контроль і утилізацію промислових відходів	грн.
3.7.	витрати на управління небезпечними відходами	грн.
3.8.	витрати на підтримку населення в екологічно-небезпечних умовах	грн.
Соціальна безпека регіону		
4.	Середня очікувана тривалість життя	років:
5.	Коефіцієнт народжуваності	проміле
6.	Коефіцієнт смертності	проміле
7.	Частка працездатних у всьому населенні	%
8.	Частка пенсіонерів у всьому населенні	%
9.	Сальдо міграції	тис. осіб
10.	Коефіцієнт інтенсивності міграції	%
11.	Показники соціальних хвороб	
12.	Співвідношення між середньомісячною заробітною платою та прожитковим мінімумом	%
Економічна безпека регіону		
13.	Обсяг валової доданої вартості території на душу населення	грн.
14.	Випуск товарів місцевого господарства на душу населення, у т. ч. в промисловості, сільському господарстві, сфері послуг	грн.
15.	Обсяг платних послуг на душу населення	грн.
16.	Обсяг торгівлі на душу населення	грн.
17.	Обсяг інвестицій на душу населення	грн.
18.	Сальдо фінансових ресурсів регіону	грн.
19.	Номінальна і реальна заробітна плата	грн.
20.	Рівень зайнятості населення за віковою структурою та рівень безробіття	
21.	Сума видатків місцевих бюджетів на освіту	грн. на 100,0 тис. населення
22.	Сума видатків місцевих бюджетів на охорону здоров'я	грн. на 100,0 тис. населення
23.	Сума видатків місцевих бюджетів на соцзахист та соцзабезпечення	грн. на 100,0 тис. населення
24.	Сума соціальних трансфертів з Державного бюджету	грн. на 100,0 тис. населення
25.	Коефіцієнт бюджетної платоспроможності регіону	

експерт-аналітик регіонального розвитку Львівської МГО «Інститут міжнародних економічних досліджень» та здобувач Національного інституту стратегічних досліджень, обґрунтував з урахуванням національних інтересів процедури раннього виявлення і мінімізації можливих зовнішніх і внутрішніх ризиків і загроз ефективній ЗЕД регіону [19, с. 121–141].

Розглядаючи інтегральний характер зовнішньоекономічної безпеки держави як низ-

ку взаємопов'язаних структурних складових, М. М. Олексієнко одночасно розкриває їх як сукупність умов забезпечення сталого саморозвитку національної економіки і генерації в ній інноваційних зрушень, як найповнішу реалізацію національних переваг у міжнародному поділі праці, збереженні національного багатства та екологічного стану довкілля для наступних поколінь.

На четвертому етапі рейтингової оцінки регіонів за ІРЛР на обласному рівні доцільно ви-

користувати методичні підходи до побудови субіндексів регіонального людського розвитку з визначенням диспропорцій у розвитку міських поселень та сільської місцевості, які обґрунтував М. В. Откидач [19, с. 154] (табл. 5, рис. 2).

Необхідно також підкреслити, що однією з головних ознак дезагрегування національних завдань 17 глобальних Цілей сталого розвитку на період до 2030 року також визначено ознаки «за типом місцевості проживання — міська або сільська» в 23 індикаторах восьми завдань зі 172 індикаторів вісімдесяти шести завдань [20, с. 128–147].

Таким чином, диференціація системи показників та процедур моніторингу регіонального людського розвитку на субнаціональному (облас-

ному) рівні дозволяє більш об'єктивно оцінити соціально-економічну політику місцевих органів виконавчої влади щодо підвищення якості життя населення сіл, селищ, міст (у т. ч. ОТГ), районів та областей в цілому.

На доповнення до діючої методики вимірювання регіонального людського розвитку впровадження розрахунків субіндексів людського розвитку міських поселень та сільської місцевості буде сприяти більш системному державному регулюванню міжпоселенських процесів у ході усунення регіональних диспропорцій в сучасних умовах створення ОТГ.

Висновки. Моніторинг регіонального людського розвитку є третім провідним елементом

Таблиця 5

Індексні значення міських поселень та сільської місцевості за аспектами людського розвитку

2013 рік		Україна, індексні значення		Відношення індексних значень міських до сільських	Значення за регіонами (мін — max)	
		Міські поселення	Сільська місцевість		Міські поселення	Сільська місцевість
Блоки показників	Відтворення населення	0,68	0,70	0,98	0,62–0,76	0,62–0,76
	Соціальне середовище	0,44	0,32	1,36	0,33–0,92	0,23–0,62
	Комфортне життя	0,71	0,61	1,16	0,53–0,78	0,44–0,78
	Добробут	0,62	0,53	1,18	0,40–0,93	0,39–0,75
	Гідна праця	0,61	0,57	1,08	0,49–0,71	0,51–0,76
	Освіта	0,89	0,72	1,24	0,84–0,93	0,66–0,78
Інтегральні значення		3,95	3,44	1,15	3,54–4,46	3,16–3,90

□ Міські поселення ■ Сільська місцевість

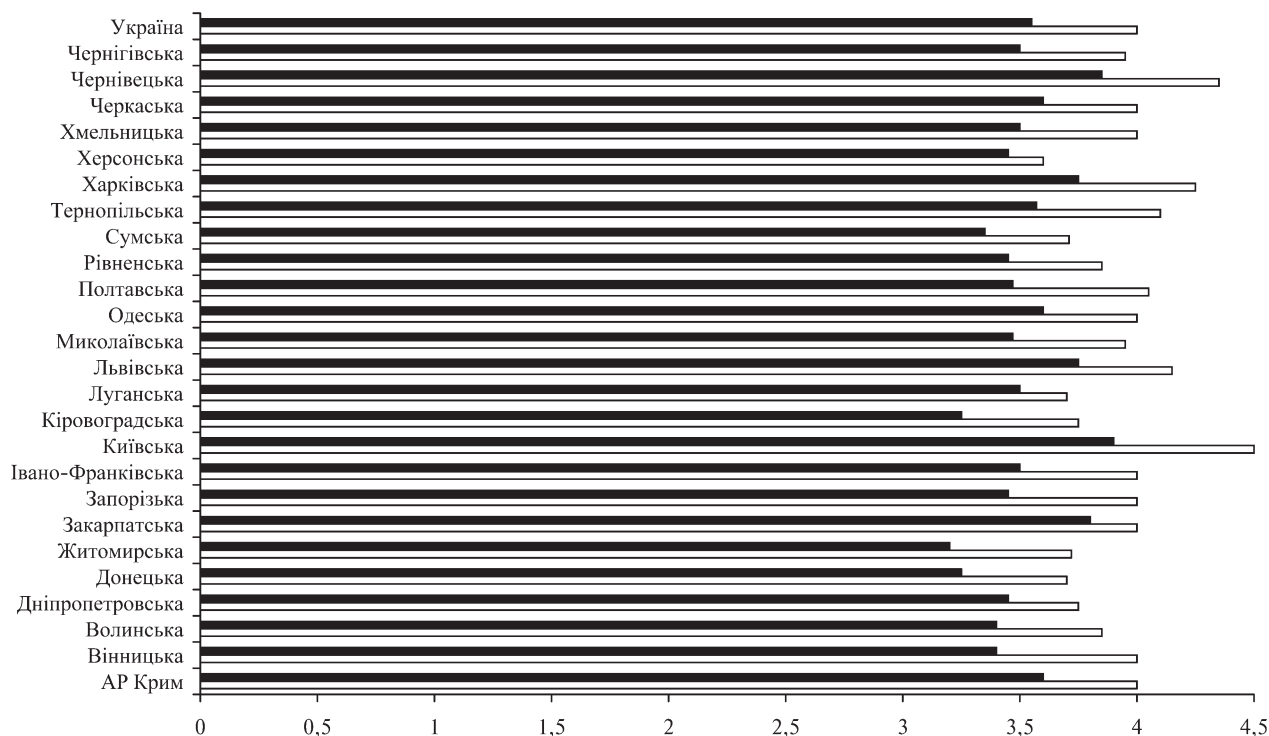

Рис. 2. Інтегральні значення субіндексів РЛР міських поселень та сільської місцевості у 2013 році за регіонами України

державного регулювання на рівні адміністративних областей України. У механізмі державного регулювання регіонального людського розвитку першим провідним елементом є визначення цілей розвитку, моделювання, прогнозування і планування людського розвитку в регіоні, а другим провідним елементом — фінансування відповідних завдань і заходів. Кожен з цих провідних елементів має по три основні процедурні складові, загальними серед яких є процедури розробки, аналізу і контролю виконання Національної і Регіональних програм та Національних і Регіональних планів дій щодо збалансованого сталого розвитку, що органічно акумулюють соціальні (людські), екологічні та економічні аспекти.

Алгоритм функціонування механізму державного регулювання регіонального людського розвитку включає блок розрахунків рівня і динаміки складових і в цілому ІРЛР для оцінки його результативності та ефективності. В умовах реформування органів місцевого самоврядування та територіальної організації влади при обґрунтуванні нової регіональної карти держави процедури і результати комплексної рейтингової оцінки складових і в цілому ІРЛР можуть стати аргументами переформатування соціально-економічного простору та адміністративно-територіального устрою, а також додатковою основою для переформатування територіального простору за 8-ма (10-ма) територіальними природно-господарськими округами України.

Середнє значення ІРЛР у варіантах групування областей при переформатуванні соціально-економічного та територіального простору України може стати додатковим критерієм формування нової регіональної карти держави відповідно до вимог економіко-статистичних принципів ЄС.

У сучасних умовах розробки та прийняття ОДА і Обласними радами Планів заходів на 2018–2020 роки з реалізації Регіональних стратегій адміністративних областей на період до 2020 року пріоритетними складовими моніторингу регіонального людського розвитку мають стати:

— оцінка і аналіз стану виконання локалізованих національних завдань Цілей розвитку тисячоліття на період до 2015 року і у разі необхідності розробка заходів щодо завершення їх досягнення у 2018–2020 роках;

— визначення і дезагрегування стратегічних індикаторів національних завдань Цілей сталого розвитку на період до 2020 року;

— прогнозні розрахунки 33 показників людського розвитку за 6-ма блоками з визначенням динаміки показників-дестимуляторів для розробки відповідних заходів щодо нейтралізації їх негативного впливу або зміни на позитивну динаміку за кожною адміністративною областю на період до 2020 року;

— визначення і локалізація на рівні адміністративних областей стратегічних індикаторів національних завдань Цілей сталого розвитку на період до 2030 року;

— забезпечення статистичної та методичної узгодженості стратегічних індикаторів 7 Цілей розвитку тисячоліття (2000–2015 рр.) зі стратегічними індикаторами 17 Цілей сталого розвитку (2016–2030 рр.);

— проведення аналітичних оцінок динаміки ключових показників ефективності досягнення цілі «Розвиток людського капіталу» Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року: неперевикнення 15 % рівня бідності (ОЕСР); зменшення на 10 % рівня смертності; входження за Індексом людського розвитку до 50 кращих країн.

Література

1. Наукові основи подальшого розвитку та вдосконалення концептуальних положень оновленого Бюджетного кодексу України // Науково-практичний коментар до Бюджетного кодексу України / кол. авторів [заг. редакція Ф. О. Ярошенка, науковий редактор — Василь Столяров]. — 2-е вид., доп. та перероб. — К.: ДНУ АФУ; УДУФМТ, 2011. — 560 с.

2. Шинкарюк О. В. Становлення та розвиток інформаційно-методичного забезпечення моніторингу регіонального людського розвитку (в контексті реалізації національних завдань ЦРТ) / О. В. Шинкарюк // Моделювання та інформатизація соціально-економічного розвитку України. — 2016. — № 1. — С. 40–59.

3. Шинкарюк О. В. Становлення передумов впровадження державного регулювання регіонального людського розвитку в Україні (від цілей людського розвитку до завдань сталого розвитку) / О. В. Шинкарюк // Економіка та держава. — 2016. — № 8. — С. 70–78.

4. Шинкарюк О. В. Інституалізація провідних елементів механізму державного регулювання регіонального людського розвитку (I частина: визначення цілей, прогнозування і планування розвитку) / О. В. Шинкарюк, А. О. Сігайов // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — № 3 (35). — С. 80–92.

5. Шинкарюк О. В. Інституалізація провідних елементів механізму основних складових механізму державного регулювання регіонального людського розвитку (II частина: фінансування людського розвитку) / О. В. Шинкарюк, А. О. Сігайов // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — № 4 (36). — С. 121–138.

6. Шинкарюк О. В. Інституалізація провідних елементів механізму основних складових механізму державного регулювання регіонального людського розвитку (III попередня частина: моніторинг людського розвитку) / О. В. Шинкарюк, А. О. Сігайов // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2017. — № 1 (37). — С. 60–72.

7. Корнійчук О. О. Формування механізму державного регулювання стійкого людського розвитку Хмельницької області (від ідеї до експерименту: Ч. 1 — Стан і проблеми державного регулювання) / О. О. Корнійчук, В. Ф. Столяров, О. В. Шинкарюк // Економіка та держава. — 2017. — № 3. — С. 4–15.

8. Корнійчук О. О. Формування механізму державного регулювання стійкого людського розвитку Хмельницької області (від ідеї до експерименту: Ч. 2 — перспективи державного регулювання по-новому) / О. О. Корнійчук, В. Ф. Столяров, О. В. Шинкарук // Економіка та держава. — 2017. — № 4. — С. 4–15.

9. Розвиток заради порятунку / В. Я. Шевчук, В. К. Черняк, Т. Т. Ковальчук, М. П. Педан, О. І. Панков та ін. — К. : Геопринт, 2016. — 227 с.

10. Ковальчук Т. Т. Актуальності політики розвитку / Т. Т. Ковальчук, В. К. Черняк, В. Я. Шевчук. — К. : Знання, 2009. — 326 с.

11. Микитенко В. В. Формування територіальних природно-господарських округів та переформатування соціально-економічного простору України / В. В. Микитенко, Д. О. Микитенко // Економічний вісник Донбасу. — 2018. — № 1 (51) — С. 31–39.

12. Стратегія розвитку Львівської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. — Львів, 2016. — Режим доступу : http://dfrt.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/05/146_dod_Strategiya_2020.pdf.

13. План заходів з реалізації у 2016–2018 роках Стратегії Розвитку Львівської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. — Львів, 2017. — Режим доступу: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2016/02/Plan-realizaciyi-Stratehiyi-versiya-20151.pdf>.

14. Рядно О. А. Дослідження структури та динаміки диференціації соціально-економічного розвитку регіонів України на основі кластерного аналізу / О. А. Рядно, О. В. Беркут // Економічний вісник Донбасу. — 2016. — № 1 (43). — С. 60–67.

15. Антошкін В. К. Оцінка регіональних процесів формування соціально-економічної безпеки / В. К. Антошкін // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2015. — № 1 (29). — С. 111–115.

16. Антошкін В. К. Рівень соціально-економічної безпеки регіонів України / В. К. Антошкін // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2015. — № 2 (30). — С. 65–70.

17. Антошкін В. К. Домінанти організаційно-економічного механізму управління соціально-економічною безпекою регіонів / В. К. Антошкін // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2015. — № 4 (32). — С. 76–79.

18. Столяров В. Ф. Механізм регіонального розвитку національної економіки / В. Ф. Столяров, С. В. Куркацева. — К. : КНУТД, 2006. — 36 с.

19. Откидач М. В. Методичні підходи до побудови субіндексів регіонального людського розвитку / М. В. Откидач // Демографія та соціальна економіка. — 2016. — № 1. — С. 145–157.

20. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь. — К. : Міністерство економіки України, 2017. — 174 с.

References

1. Yaroshenko, F. O., Stolyarov, V. (eds.) (2011). *Naukovi osnovy podalshoho rozvytku ta vdoskonalennia kontseptualnykh polozhen onovlenoho Biudzhetnoho kodeksu Ukrainy* [Scientific basis for further development and improvement of the conceptual provisions of the revised Budget Code of Ukraine]. In *Naukovo-praktychnyj komentar do Biudzhetnoho Kodeksu Ukrainy* [Scientific and practical commentary on the Budget Code of Ukraine], 2nd ed. Kyiv (in Ukr.).

2. Shynkariuk, O. (2016). *Stanovlennia ta rozvytok informatsiino-metodychnoho zabezpechennia monitorynhu rehionalnoho liudskoho rozvytku (v konteksti realizatsii natsionalnykh zavdan TsRT)* [Formation and development of information and methodical support of monitoring regional human development (in the context of national of MDG tasks)]. *Modelyuvannya ta informatyzaciya socialno-ekonomichnogo rozvytku Ukraini*, 1, 40–59 (in Ukr.).

3. Shinkaryuk, O. (2016). *Stanovlennya peredumov vprovadzhennya derzhavnogo reguluvannya regionalnoho liudskoho rozvytku v ukraini (vid cilej liudskoho rozvytku do zavdan stalogo rozvytku)* [The formation of prerequisites for the implementation of the state regulation of regional human development in Ukraine (from the goals of human development to the objectives of sustainable development)]. *Ekonomika ta derzhava*, 8, 70–78 (in Ukr.).

4. Shynkariuk, O. & Sihajov, A. (2016). *Instytualizatsiia providnykh elementiv mekhanizmu derzhavnogo rehulivannia rehionalnoho liudskoho rozvytku (I chastyna: vyznachennia tsilei, prohnozuvannia i planuvannia rozvytku)* [Institutionalization of the leading elements of the state regulation of the regional human development (Part I: defining goals, planning and forecasting development)]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 3 (35), 80–92 (in Ukr.).

5. Shynkariuk, O. & Sihajov, A. (2016). *Instytualizaciya providnix elementiv mexanizmu osnovnix skladovix mexanizmu derzhavnogo reguluvannya regionalnoho liudskoho rozvytku (II chastyna: finansuvannya liudskoho rozvytku)* [Institutionalization of the leading elements of the mechanism of the main components of the mechanism of state regulation of regional human development (Part II: financing of human development)]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (36), 121–138 (in Ukr.).

6. Shynkariuk, O. & Sihajov, A. (2017). *Instytualizaciya providnix elementiv mexanizmu osnovnix skladovix mexanizmu derzhavnogo reguluvannya regionalnoho liudskoho rozvytku (III poperednya chastyna: monitoring liudskoho rozvytku)* [Institutionalization of the leading elements of the mechanism of the main components of the mechanism of state regulation of regional human development (Part III: monitoring of human development)]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (37), 60–72 (in Ukr.).

7. Kornijchuk, O., Stolyarov, V. & Shinkaryuk, O. (2017). *Formuvannya mekhanizmu derzhavnogo rehulivannia stiikoho liudskoho rozvytku Khmelnytskoi oblasti (vid idei do eksperimentu: ch. 1 — stan i problemi derzhavnogo reguluvannya)* [Formation of the mechanism of state regulation of sustainable human development in the Khmelnytsky region (from idea to experiment: Part 1 — state and problems of state regulation)]. *Ekonomika ta derzhava*, 3, 4–15 (in Ukr.).

8. Kornijchuk, O., Stolyarov, V. & Shinkaryuk, O. (2017). *Formuvannya mexanizmu derzhavnogo reguluvannya stiikoho liudskoho rozvytku xmelnytskoi oblasti (vid idei do eksperimentu: ch. 2 — perspektivi derzhavnogo reguluvannya po-novomu)* [Formation of the mechanism of state regulation of sustainable human development in the Khmelnytsky region (from idea to experiment: Part 2 — perspectives of state regulation in a new way)]. *Ekonomika ta derzhava*, 4, 4–15 (in Ukr.).

9. Shevchuk, V., Cherniak, V., Kovalchuk, T. & others (2016). *Rozvytok zarady poriatunku* [Development for the sake of salvation]. Kyiv, Geoprint Publ. (in Ukr.).

10. Kovalchuk, T., Cherniak, V. & Shevchuk, V. (2009). *Aktualitety polityky rozvytku* [Actualities of development policy]. Kyiv, Znannia Publ. (in Ukr.).
11. Mykytenko, V. (2018). *Formuvannia terytorialnykh pryrodno-hospodarskykh okruhiv ta pereformatuvannia sotsialno-ekonomichnoho prostoru Ukrainy* [Formation of territorial natural and economic districts and reformatting of the socio-economic space of Ukraine] *Ekonomichnyj visnyk Donbasu*, 1 (51), 31–39 (in Ukr.).
12. Lviv region development strategy for the period till 2020. Available at : http://dfir.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/05/146_dod.Strategiya_2020.pdf (in Ukr.).
13. Lviv Regional Council (2016). Plan of measures for realization of 2016–2018 years of the Strategy of Development of Lviv region for the period till 2020. Available at : <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2016/02/Plan-realizaciyi-Stratehiyi-versiya-20151.pdf> (in Ukr.).
14. Riadno, O. & Berkut, O. (2016). *Doslidzhennia struktury ta dynamiky dyferentsiacii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy na osnovi klasternoho analizu* [Investigation of the structure and dynamics of differentiation social and economic development Ukraine on the basis cluster analysis], *Ekonomichnyj visnyk Donbasu*, 1 (43), 60–67 (in Ukr.).
15. Antoshkin, V. (2015). *Otsinka rehionalnykh protsesiv formuvannia sotsial'no-ekonomichnoi bezpeky* [Evaluation of regional processes of formation of socially-economic security]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (29), 111–115 (in Ukr.).
16. Antoshkin, V. (2015). *Riven sotsialno-ekonomichnoi bezpeky rehioniv Ukrainy* [The level of social and economic security of regions of Ukraine]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (30), 65–70 (in Ukr.).
17. Antoshkin, V. (2015). *Dominanty orhanizatsijno-ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnia sotsialno-ekonomichnoiu bezpekoiu rehioniv* [Dominants organizational and economic mechanism of social and economic security of regions]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (32), 76–79 (in Ukr.).
18. Stoliarov, V. & Kukartseva, S. (2006). *Mekhanizm rehionalnoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky* [The mechanism of regional development of the national economy]. Kyiv, KNUTD Publ. (in Ukr.).
19. Otkydach, M. (2016). *Metodychni pidkhody do pobudovy subindeksiv rehionalnoho liudskoho rozvytku* [Methodical approaches to building subindexes of regional human development]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 1, 145–157 (in Ukr.).
20. Sustainable Development Goals: Ukraine. National report (2017). Kyiv, Ministerstvo ekonomiky Ukrainy Publ. (in Ukr.).